

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

השלך על ה' יחבך והוא יכלכלך

הלכה

מצות החצוצרות

פרשת בהעלתך תשפ"ד

שנה כ"ה – קובץ לי [תתפ"ה]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י

מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של

מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:

ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

אלון ככות

לעילוי נשמתה של

אצילת הרוח וזכת הנפש

הרבנית הצדקת

מרת פסיה יענטא וייס ע"ה

בת הגה"צ רבי ישראל אריה זלמנוביץ זצ"ל

גאב"ד עכו ובעל מח"ס חיי נפש

אשת חבר למרן רבינו שיכלחט"א

בנעימות וצניעות היו כל הליכותיה

מסירות נפש לתורה וחסד היו כל דרכיה

עמדה לימין בעלה הגדול כל ימיה

באהבה אין קץ ושמחה גידלה ילדיה

שלימות במצוות ומדות טובות היו כל מאווייה

באמונה טהורה קיבלה באהבה ייסוריה

אור פניה לא ימוש מאתנו לנצח, עד יבקע כשחר אורו,

כאשר יקיצו וירגנו כל שוכני עפר, באמור לציון מלך אלקיך,

במהרה בימינו אמן

גלב"ע ביום א' לסדר בהעלותך את הנרות - י"ג סיון תשע"ח לפ"ק

תהא נפשה צרורה בצרור החיים

קול צהלה ורינה שפתינו אז תרננה

ברגשי גיל ושמחה משגרים אנו ברכת מזלא טבא
קדם מורינו ורבינו מורה דרכינו ומאיר נתיבותינו
כבוד רבינו מרן הגאב"ד שליט"א

לרגל השמחה במעונו בשמחת נישואי נכדתו היקרה תחי'
בת לבנו חביבו הרה"צ רבי יוסף בנימין שליט"א

רב קהילת חיי נפש ירושלים
עב"ג הבחור המופלג בתורה ויר"ש
החתן יעקב פנחס גורלניק ני"ו
בן הרה"ג המפו' רבי אהרן ישראל שליט"א

ויה"ר שיזכה רבינו מרן שליט"א וכל המחותנים שליט"א
לראות רוב נחת דקדושה מכל יו"ח
עדי נזכה להבטחת הנביא (ישעיהו ס"ב ה')
"ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלקיך" בב"א.

המברכים מכל לב

הנהלת המוסדות

רבנן ותלמידהון

פרשת בהעלתך

מצות החצוצרות

"ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד" (י' ג').

"וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם והרעותם בחצצרת ונזכרתם לפני ה' אלקיכם ונושעתם מאויביכם. וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצוצרת על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם אני ה' אלקיכם" (י', ט' – י').

א

אם מצות החצוצרות במועד ובשעת צרה אחת היא

הנה מבואר מפסוקים אלו דיש ג' זמנים שנצטוונו לתקוע בחצוצרות. א, למקרא העדה ולמסע המחנות. ב, בשעת מלחמה וצרה. ג, על הקרבן בשעת שמחה ומועד. ונחלקו הראשונים במנין מצוה זו.

הרמב"ם בסהמ"צ (עשה נ"ט) מנה מצוה אחת בחצוצרות, וכלל בה התקיעה על קרבנות במועד ובשעת מלחמה, וז"ל:

"הוא שצונו לתקוע בחצוצרות במקדש עם הקרבת הקרבן מקרבני המועדות, והוא אומרו יתעלה וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם וכו', וכן אנחנו מצווים לתקוע בחצוצרות בעתות הצורך והצרות כשנזעק לפני השם יתעלה, והוא אמרו וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצור אתכם".

וכ"כ התשב"ץ בזהר הרקיע (עשה ס"ד).

אמנם שיטת הרלב"ג שהביא התשב"ץ שם דשתי מצוות הן, לשעת צרה ולשעת שמחה. ודעת הסמ"ג (עשין ק"ע) דיש למנות רק מצות התקיעה על הקרבן, ולא לתקיעה בשעת צרה ומלחמה. ובמעין החכמה (דף פ"ו ע"ב) כתב לבאר שיטתו, דס"ל דתקיעה בשעת מלחמה סגולה היא והבטחה מהקב"ה כדכתיב "ונושעתם מאויביכם"

מצות החצוצרות

ולא מצוה, ורק התקיעה על הקרבן מצוה היא ע"ש. [והתקיעה למקרא העדה ומסע המחנות לכו"ע אינה מצוה לדורות אלא לשעה במסע המדבר וז"פ].

אמנם המגיד משנה (ריש הל' תעניות) תמה על הרמב"ם שכלל במצוה אחת שני עניינים נפרדים, ומן הראוי היה למנות תקיעות דשעת מלחמה ושעל הקרבן בשתי מצוות. וכ"כ הפרשת דרכים (בריש דרך מצותיך) לתמוה על הרמב"ם בזה.

ועוד יש לתמוה בשיטת הרמב"ם, דבריש הל' תעניות בפרטי המצוות כתב "לזעוק אל ה'", דלכאורה היינו מצות תקיעה בחצוצרות, אך בריש הלכות כלי המקדש לא כתב למצוה זו דתקיעה בחצוצרות על הקרבנות, אף שבהלכותיו שם (פ"ג ה"ה) כתב דין תקיעת החצוצרות על הקרבן.

וראיתי במרכבת המשנה בהלכות תעניות שכתב דאין מצות החצוצרות על הקרבן מצוה בפני עצמה, אלא חלק ממצות עבודת הלויים בשערים ובשירה, והרמב"ם כבר מנה מצוה זו כמצוה בפני עצמה במנין העשין (מצוה כ"ג). אך לכאורה נראין דבריו כשגגה שיצאה מלפני השליט, דהלא אין תקיעת החצוצרות במועד מצות הלויים כלל אלא מצות הכהן כמבואר בפרשתינו, וכ"כ הרמב"ם שם בסהמ"צ וכ"כ בהלכות כלי המקדש שם, וע"כ דהוי מצוה בפני עצמה.

ובספר מעין החכמה (שם) כתב לבאר שיטת הרמב"ם בדרך אחרת, ויסוד דבריו דתקיעה זו לאו מצוה בפנ"ע היא אלא נכללת היא במצות הקרבן, וכמצות נסכים שאינה נמנית כמצוה בפני עצמה אלא הוי חלק ממצות הקרבן ע"ש. אך גם בדרך זו יש לפקפק לענ"ד, דמדברי הרמב"ם בסהמ"צ נראה בעליל דמצות תקיעה על הקרבן במועדות מצוה בפני עצמה היא, ואדרבה משמע מדבריו דזה עיקר המצוה, שהרי פתח במצוה זו אלא שהוסיף "וכן מצווין אנו לתקוע בחצוצרות בשעת הצורך והצרות", הרי שאין זה חלק ממצות הקרבן אלא מצוה בפני עצמה, ושוב צ"ב בדברי הרמב"ם.

וראיתי בפמ"ג (או"ח סי' תקע"ה משב"ז סק"ב) שכתב דענין אחד ומצוה אחת הן התקיעות בזמן מלחמה ובימי שמחה, והוא לפי"ד החינוך שביאר בשרשי המצוה שענינו ליחד מחשבותנו בכונה גמורה לשם שמים ע"י קול החצוצרות ע"ש. אך לענ"ד רחוק לבאר גדרי המצוות על פי דברים שכתבו הראשונים בטעמיהן לסבר את האוזן ולהלהיב את הלב, דהלא לא דרשינן טעמא דקרא (עיין מנחת אשר במדבר סימן נ"ה).

מצות החצוצרות

אך באמת נראה פשוט כעין דברי הפמ"ג, ואף לולי דברי החינוך בטעמי המצוה, דהלא בעצם לשון הפסוק מבואר דענין החצוצרות אחד הוא, כדי להעלות זכרון ישראל לפני אביהם שבשמים על ידי החצוצרות בכל עת שצריך להעלות זכרונם, דהיינו בשעת מלחמה ובימי המועד, ודו"ק כי פשוט הוא.

ונראה להוסיף בזה טעם ותבלין, לפי מה שראיתי בביאור הגרי"פ פרלא לספר המצוות לרס"ג (ח"א מצוה ט"ז, דף קלא-ב) שהביא בשם ספר יסוד מורא לבעל האבן עזרא, דכל ענין התקיעות על הקרבן אינו אלא כדי שבשעה שיריעו בחצוצרות בשעת צרה וצוקה יעלה זכרון הקרבנות לפני הקב"ה ע"י התקיעה שתקעו עליהם עי"ש. ולפי"ז התקיעה בימי המועד ובימי הצרה ענין אחד ממש הם, דמצות התקיעה על הקרבן לאו צורך קרבן הוא אלא כדי להזכיר את הקרבנות במועד ולעורר רחמי שמים בימי מלחמה וצרה, וניחא דעת הרמב"ם וסייעתיה דמצוה אחת היא.

ובדרך זה אפשר דיש בו בנותן טעם אף במה שהשמיט הרמב"ם מצוה זו בריש הלכות כלי המקדש, דלפי המבואר הרי אין תקיעת החצוצרות על קרבנות המועד משום הקרבנות עצמם ודלא כנסכים, אלא כל ענינה משום ימי הצרה והמלחמה, ואף דמ"מ הוי מצות עשה והרמב"ם הביאה בסהמ"צ כנ"ל, מ"מ כיון דלאו משום עבודת המקדש והקרבנות היא בעצם, לא כתבה בהל' כלה"מ והעובדים בה אלא בהלכות תעניות.

[אך צ"ע בשאר מקומות אם דרך הרמב"ם כך היא, ולא ירדנו לסוד כוונתו ודרכו במה שלא ביאר והאיר לנו להדיא. ואפשר עוד דכיון דכל המצוות שכתב הרמב"ם במרחבי משנה התורה בתחילת כל קבצי ההלכות עולים ביחד למנין תרי"ג, לא רצה הרמב"ם לכפול מצוה אחת פעמים בשתי מקומות דאז יהיו יותר ממנין תרי"ג, וכתבו רק בפעם הראשונה הראויה לפי סדר ספרו, ולכן כתב מצות החצוצרות רק בהלכות תעניות בספר זמנים ולא חזר עליה בהל' כלה"מ בספר העבודה, וצ"ע בזה בכללות דרכו של הרמב"ם].

אמנם הנראה עיקר בדברי הרמב"ם, דבאמת אין כלל קושיא ממה דלא כתב מצוה זו בריש הלכות כלי המקדש, דבאמת גם בפרטי המצוה בריש תעניות לא כתבה, דז"ל שם, "לזעוק לפני ה' בכל עת צרה גדולה שלא תבא על הצבור", הרי שלא הזכיר כלל את החצוצרות, וביאור הדבר דבאמת מצות החצוצרות יסודה להעלות זכרון ישראל

מצות החצוצרות

לפני הקב"ה כנ"ל, ולעולם היא מלווה זעקה או רצוי. ואף שהיא נמנית כמצוה בפנ"ע, מ"מ בענינה וגדרה אין החצוצרות ענין בפנ"ע אלא בשעת זעקה יש להריע בחצוצרות להעלות התפלה והזעקה, וכן בשעת הקרבן ביום שמחתנו תוקעים בחצוצרות להעלות זכר הקרבן. ולכן לא כתב מצות החצוצרות בפנ"ע לא בתעניות ולא בכלה"מ, אלא בתעניות היא בכלל הזעקה, ובכלה"מ היא בכלל הקרבן, אף שבמנין המצוות מצוה בפנ"ע היא, ודו"ק בזה כי לענ"ד הדברים נכונים.

ולפי דברי האבן עזרא הנ"ל יש לפרש דקדוק לשון הכתובים, דבפסוק "וביום שמחתכם" דמייירי בתקיעה שעל הקרבנות כתיב "והיה לכם לזכרון" ובפסוק "וכי תבאו מלחמה" כתיב "ונזכרתם", דהיינו התקיעה על הקרבן תהיה לזכרון, והזכירה בפועל היא בשעת מלחמה וצרה, ודו"ק.

ב

מצות החצוצרות בזמה"ז

והנה המגן אברהם (ריש סי' תקע"ו) תמה במה שלא נהגו בזמה"ז לתקוע בחצוצרות בשעת צרה, והלא מצוה דאורייתא היא. ובפמ"ג (שם א"א סק"א, ובסי' תקע"א מש"ז סק"ב) חידש דאין מצוה זו נוהגת אלא בארץ ישראל ולא בחו"ל, דהלא כתיב כי תבאו מלחמה בארצכם, וכ"כ המשנ"ב שם (סק"א) בשמו. אך לכאורה יש להעיר ע"ז ממה שכתבו התוס' בשבת (ק"י ע"ב ד"ה תלמוד לומר) דבחובות הגוף לא ממעטינן חו"ל ממה דכתיב בארצכם, ומשו"כ נוהג איסור סירוס בחו"ל אף דבלישנא דקרא כתיב (ויקרא כ"ב כ"ד) "ובארצכם לא תעשו".

וראיתי בערוך השלחן (סי' תקע"ו סעיף ג' - ד') שכתב בזה טעם אחר, דכיון דתיקנו חכמים להריע בשעת הברכות שמוסיפים בתפילה בימי התענית, ואין אנו נוהגים לברך ברכות אלו, אי אפשר להריע בחצוצרות, ואף דכל עיקר ברכות אלה מדרבנן הן ככל הברכות כולן, והתקיעה בחצוצרות מן התורה, יש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת בשוא"ת, ומאחר שתיקנו לתקוע בברכות אלה עקרו מצות התקיעה מזמן אחר עי"ש.

אך דרך זה תמוהה בעיני, דאף שיש כח בידם לעקור בשב ואל תעשה, לא עשו כן אלא כשבאו לעשות סייג לתורה ולהרחיק את האדם מן העבירה, ככל הני דערל הזאה ואיזמל ביבמות (צ' ע"ב), אבל במקום שתיקנו תקנה באופן קיומה של מצוה דאורייתא

מצות החצוצרות

לא תיקנו לעקור ולבטל את מצות התורה מן המקיימה בענין אחר (והארכתי בזה במקום אחר, וע"ע מנחת אשר שמות סימן מ"ח).

ובאמת נפתחה שאלה זו בדברי הראשונים, הרמב"ן (במלחמות ר"ה כ"ז ע"א, ובדרשתו לראש השנה) כתב דאין מצוה זו נוהגת אלא בצרה של כל ישראל או רובן, או בדבר הנוגע לכל ישראל כהא דמאסף העדה למסע המחנות ומלחמה עי"ש.

והריטב"א בתענית (י"ד ע"א) וכן הר"ן שם כתבו דבצרפת אין נוהגים לתקוע כיון שאין לנו חצוצרות, ולכאורה צ"ב בדבריו דלמה לא נעשה חצוצרות כדי לקיים מצות התורה. וראיתי במהר"ם שיק על המצוות (מצוה שפ"ה) שכתב דאין אנו יודעים איך לעשותם. אך נראה דכיון דלא כתוב בתורה מידת החצוצרות וצורתם אין בזה קפידא אלא שיהיו ממקשה כסף.

ובאמת נחלקו הראשונים בכל עיקר חצוצרות לדורות ממה הם עשויים, דעת הרמב"ם (הל' כלי המקדש פ"ג ה"ה) וכ"ה בספר החינוך (מצוה שפ"ד) דצריך שיהיו מכסף כחצוצרות דמשה. אך התוס' בעבודה זרה (מ"ז ע"א ד"ה קרניה) ובזבחים (ס"ח ע"א ד"ה כשהוא) כתבו בתירוץ אחד דאף קרן בהמה כשרה לחצוצרות לדורות, ורק משה נצטוה לעשותם מכסף. אך מכל מקום נראה דלכולי עלמא אין קפידא בצורתם ומידתם, ואם כן למה לא עושים חצוצרות כדי לתקוע בהם בעת צרה וצוקה. ואף דאיתא בספרי כאן דצריך שיהיו שני החצוצרות שווים, מכל מקום אפשר לעשותם שווים בכל.

[וראיתי בספר טעמא דקרא למרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א דבר נפלא לבאר למה רק בפסוק ח' כתוב בחצוצרות מלא ולא בכל הפרשה דכתיב בחצוצרת חסר, וביאר שם, דבסוכה (נ"ד ע"א) ילפינן מפסוק זה דמוסיפים על החצוצרות בימי המועד כשנפיש קורבנות, ונראה דכל הני חצוצרות שמוסיפים אינם צריכים להיות שווים, דרק בשתי החצוצרות גזירת הכתוב שיהיו שווים, משום כך כתוב חצוצרות מלא רק בתקיעה שעל הקרבנות דמשמע שאינם שווים, ובכל שאר הפסוקים כתוב חסר דמשמע שווים, כמו שכתב רש"י בפרשת עקב (ט' י') דלוחת חסר כתיב דמשמע שווים, ודפח"ח].

ובאגרות משה (או"ח ח"א סי' קס"ט) כתב לחדש דצריך לתקוע בשעת מלחמה וצרה באותם החצוצרות שתוקעים בהם על הקרבן ולא בחצוצרות אחרות, ומשום כך אין מצוה זו נוהגת בזמן הזה כיון שאין מקדש ואין קרבן אין חצוצרות. והדברים דברי

מצות החצוצרות

חידוש הם, ולפימ"ש לעיל מדברי האבן עזרא וכ"ה בחזקוני שכל ענין התקיעה בשעת צרה להזכיר את ענין הקרבנות שתקעו עליהם, ניחא בסברא דצריך שיהיו אותן החצוצרות, אך מכל מקום חידוש לומר כן להלכה. ומה שכתב לפי דרכו לבאר סברת הרמב"ם דמצוה אחת הן, דהיינו חצוצרות שבמקדש מה יעשה בהם, אין בו הכרח, דלולא שענין התקיעה אחת היא בשניהם לא היה נמנה במצוה אחת אף שהם אותם החצוצרות, ואם ענין אחד יש בהם מסתבר דמצוה אחת הם אף אם חצוצרות שונות הן, אך מכל מקום הדברים נעימים. ולפי"ז יש פשר לדברי הריטב"א דאין תוקעין בזה"ז כיון דאין לנו חצוצרות.

ג

אם המצוה בתקיעה או בשמיעה

חקר המנחת חינוך (מצוה שפ"ה) אם מצות החצוצרות בשמיעה היא כשופר או בתקיעה, ובאמת מבואר מלשון הרמב"ם דמצותם בתקיעה, כמו שכתב בספהמ"צ שם "היא שציונו לתקוע בחצוצרות", וכן בריש הלכות תעניות "מצות עשה מה"ת לזעוק ולהריע בחצוצרות", ובפרק ג' מכלה"מ הלכה ה' "בימי המועדות כולן ובראשי חדשים היו הכהנים תוקעים בחצוצרות", הרי לן דבכל ענייני מצות החצוצרות כתב הרמב"ם דהמצוה לתקוע ולהריע, ובמצות שופר כתב בכל מקום להדיא דמצותה בשמיעה (עיין פ"א משופר ה"א וספר המצוות מ"ע ק"ע והארכתי בזה במנחת אשר מועדים סימן ג').

וכן נראה מוכח מכל ענין וגדר המצוה, דמצות החצוצרות אינה חובת הפרט המוטלת על כל אחד ואחד, אלא חובת הציבור לתקוע בשעת צרה, ומצות הכהנים לתקוע על הקרבן, מכיון שכן ודאי שמהות המצוה בתקיעה ולא בשמיעה. ואף בתקיעת החצוצרות עם השופר בר"ה במקדש, משום שנאמר "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'", ברור דמצות החצוצרות בתקיעה ולא בשמיעה, הרי אמרו בר"ה (כ"ז ע"ב) דהשופר מאריך והחצוצרות מקצרין משום דתרי קלי לא משתמעין, ותימה מה הועילו חכמים בתקנתם והלא את קול החצוצרות אי אפשר לשמוע, וע"כ דאין קפידא בשמיעת קול החצוצרות אלא בשמיעת קול השופר. ונראה כן מדיוקא דקרא "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'", דרק בשופר צריך קול שופר ולא בחצוצרות, כי בהם המצוה היא בשמיעה. ועוד נראה בטעם החילוק בין שופר לחצוצרות, דרק בשופר יש מצוה מגזירת הכתוב שצריך לשמוע את קול השופר

מצות החצוצרות

בפנ"ע, אבל כל ענין החצוצרות שירה הוא על הקרבן וכמו שכתב רש"י בערכין (י"ב ע"ב), או בשעת צרה עניינו זעקה ותרועה, ומשנ"כ די בכך ששומעים את קול החצוצרות אף עם קולות אחרים, שהרי כן דרך השירה בכלי זמר שונים, וכן דרך הזעקה והתרועה וז"פ.

ד

היכן היו תוקעים בחצוצרות בעת צרה

הנה נתבאר דהגדרת המצוה היא להעלות זכרון ישראל לפני הקב"ה ע"י חצוצרות, ולכן הוי מצוה אחת בשני זמנים חלוקים, בשעת המלחמה, ובשעת הרגל. ועוד נתבאר דלעולם אין החצוצרות ענין בפנ"ע אלא מלווה דבר אחר, בתענית המצוה לזעוק ולהריע, ובמועד החצוצרות מלוים את הקרבן ומעלים אותו לרחמים ולרצון. ואפשר שמטעם זה לא מנה הרמב"ם בפרטי המצוות מצוה זו לא בתעניות ולא בכלה"מ, אלא כתב בתעניות מצוה לזעוק ולא כתב להריע, דהחצוצרות הוי כחלק ממצות הזעקה והקרבן, אף שהיא נמנית בפנ"ע במנין התרי"ג.

ונסתפקתי היכן תוקעין בשעת צרה, אם בבהמ"ק או במקום הצרה, ומסתבר שתוקעין במקום הצרה. ובפרט להמבואר בדברי הרמב"ם דהמצוה לזעוק ולהריע, ומשמע דהצועקים בתפלה הם אשר נצטוו להריע בחצוצרות. ולפי"ז אין נראה מש"כ באגרות משה דצריך להריע בשעת מלחמה וצרה דוקא בחצוצרות שבמקדש, ונראה טפי דמצוה זו מתקיימת ע"י כל חצוצרות שהן.

ושו"ר בהעמק דבר להנצי"ב כאן שפירש "ונוכרתם לפני ה'" דהיינו לפני הארון בביהמ"ק, ועדיין צ"ע.

ב

מצות התקיעה בחצוצרות בזמן הזה

רבים התעוררו בתקופה זו של מלחמה קשה לתקוע בחצוצרות כאשר מתפללים ומפילים תחנון ותפילה שהקב"ה ירחם עלינו, והלא מקרא מלא דיבר הכתוב (במדבר י"ט') "וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאיביכם", ולשאלת רבים וטובים הנני לבאר את הנראה לענ"ד בסוגיא זו.

הנה כתב הרמב"ם (הל' תעניות פ"א ה"א):

"מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר על הצר הצור אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו".

ושם (בהלכה ד'):

"ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבוא על הצבור עד שירוחמו מן השמים, ובימי התעניות האלו זועקין בתפלות ומתחננים ומריעין בחצוצרות בלבד, ואם היו במקדש מריעין בחצוצרות ובשופר, השופר מקצר והחצוצרות מאריכות, שמצות היום בחצוצרות, ואין תוקעין בחצוצרות ושופר כאחד אלא במקדש שנאמר בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'".

הרי לן דבשעת מלחמה ולא רק בשעת מלחמה אלא על כל צרה שלא תבא על הציבור מצוה להריע בחצוצרות.

וכבר תמה המגן אברהם (פתיחה לסימן תקע"ו):

"ואני תמה למה אין אנו נוהגין לתקוע בעת צרה ואף על פי שאין ת"צ בבבל מ"מ הלא מדאורייתא מצוה לתקוע בלא תענית".

ולא נתן מענה לתמיהתו, אך בדברי גדולי האחרונים אף בדברי רבותינו הראשונים מצינו כמה דרכים ביישוב תמיה זו, ואפרש:

מצות החצוצרות

א. יש מן האחרונים שכתבו שאין מצוה זו נוהגת אלא בארץ ישראל ולא בחוץ לארץ וכדתיב "וכי תבאו מלחמה בארצכם". כן כתב בקרבן נתנאל על הרא"ש (תענית סימן כ"ח ס"ק ל'), וחזר על דבריו בנתיב חיים (תקע"ו), ובפרי מגדים (באשל אברהם שם), עי"ש.

והחיד"א במחזיק ברכה תמה שהרי גם בארץ ישראל לא נהגו לתקוע בחצוצרות בשעת צרה, עי"ש.

אמנם בהגהות רש"ש (על הרא"ש בתענית שם) הביא מדברי התוס' בשבת (ק"י ע"ב) דכל מצוה שהיא חובת הגוף אף אם כתיב בה בארצכם נוהגת אף בחוץ לארץ, וראיה מאיסור סירוס דאף דכתיב "בארצכם לא תעשו", נוהגת בין באר"י ובין בחו"ל.

ב. במור וקציעה (תקע"ו בסוף הסימן) כתב:

"ונ"ל פשוט שאינה מ"ע אלא בא"י בלבד, ומקרא מלא דיבר הכתוב [במדבר י, ט], וכי תבואו מלחמה בארצכם, ואכולה מילתא דאבתריה נמי קאי. גם אין המצוה אלא בכהנים ובחצוצרות, והאידנא ליכא כהנים מיוחדים, ולא חצוצרות של תורה. משו"ה מסתברא דאפי' בא"י ליתא מצוה השתא, ולא שמענו שניהגו כן בא"י בזה"ז".

הרי שגם הוא כתב שאין המצוה נוהגת אלא בארץ ישראל, אך שוב כתב שאין המצוה נוהגת אלא בכהנים מיוחדים שאין לנו בזמן הזה.

אלא שלכאורה יש לתמוה מהיכי תיתי להצריך כהנים מיוחדים במצוה זו, ולמה נחמיר בה יותר מאשר בברכת כהנים ופדיון הבן שיש בהם חשש ברכה לבטלה ואעפ"כ סמכין אכהני חזקה. ואפשר משום דכתיב (במדבר י"ח) "ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות", הרי דבעינן דומיא דבני אהרן, אך גם בברכת כהנים כתוב "דבר אל אהרן ואל בניו", והדרא קושיא לדוכתא.

ועוד יש להעיר דמדברי רש"י משמע שאין חיוב בבני אהרן הכהנים אלא במקרא העדה ובמסעות ולא בחצוצרות דמלחמה וקרבנות המועדים, שהרי כתב (שם):

"ובני אהרן יתקעו - במקראות ובמסעות הללו".

מצות החצוצרות

אך לעומת דברי רש"י באבן עזרא (שם) מפורש שגם בחצוצרות דמלחמה הכהנים הם שתוקעים, ע"ש. וכך מפורש בספר החינוך (מצוה שפ"ד).

וחידוש כתב בהגהות הרש"ש (סוכה נ"ד ע"א) דבמלחמה ועל הקרבן צריך הכהנים ולא במקרא ובמסע, ע"ש, אף שהדברים מחודשים אף להם יש מקור בדברי הראשונים בפירושי הרלב"ג והאברבנאל עה"ת, ע"ש.

ג. כתב הנצי"ב (עמק הנצי"ב על הספרי פיסקא י"ח) שמצוה זו נוהגת רק כאשר ארון ברית ה' היה יוצא עמהם למלחמה, וזה שכתוב (שם י"ט) "ונוכרתם לפני ה' אלהיכם", ולפי דרכו כתב דבזמן בית שני שלא היה ארון לא היו תוקעין בחצוצרות בצאתם למלחמה, וק"ו דלשיטתו אין מצוה זו נוהגת בזמנינו.

אך חידוש זה אין לו מקור בדברי חז"ל והראשונים.

ד. כתב בערוך השלחן (תקע"ו סעיף ד') שאין מצוה זו נוהגת אלא בזמן הבית, ומלחמה דומיא דקרבנות, וכבר מפורש כן בספר החינוך (שם) שכתב:

"ונוהגת מצוה זו בזמן הבית, בכהנים שעליהם המצוה לתקוע בחצוצרות".

ולפי דבריהם אכן נהגה מצוה זו בזמן בית שני, אך לא בזמן הזה.

ה. ושאלה זו כבר נפתחה בימי הראשונים, ובראש השנה (ו' ע"א מדפי הרי"ף) נחלקו בעל המאור והרמב"ן במלחמת ה' במה תוקעין בימי התעניות, לדעת בעל המאור בחצוצרות ולדעת הרמב"ן בשופר, וכתב הרמב"ן תו"ד (שם ו' ע"ב):

"והטעם שלא למדו התרעה בחצוצרות אלא במקדש ובמלחמה שכל ישראל תלויין בדבר".

אך לפי דבריו היה נראה שאכן במלחמה שבארץ ישראל בזמנינו ראוי היה לתקוע בחצוצרות, ובפרט שבכל העולם כולו מתגברת שנאת ישראל מיום ליום באופן מבהיל.

ו. אך גם הריטב"א נדרש לשאלה זו בתענית (י"ב ע"א), והריטב"א הביא את שיטת הרמב"ם שבתעניות צריך לתקוע בחצוצרות, וכתב:

מצות החצוצרות

"ולפי סברא זו נהגו בצרפת שלא לתקוע לעולם בתענית צבור כיון שאין לנו חצוצרות".

ולא פירש דבריו, דאטו אין בידינו לייצר חצוצרות, ובמהר"ם שיק על המצוות (מצוה שפ"ה) כתב שאין אנו יודעים מה צורת החצוצרות של תורה, וכבר קדמו היעב"ץ במור וקציעה שם שאין בידינו חצוצרות של תורה.

ואיש יקר הביא לפני שתי חצוצרות של כסף צרוף ומקשה אחת, ושוות במראה ובקומה ובנוי כמפורש בירושלמי יומא (פ"ו ה"א), שייצר במיוחד לשם מצוה זו, ולכאורה אין כל קפידא מיוחדת על צורת החצוצרות, שהרי לא מצינו כל דיון בדברי חז"ל והראשונים בענין צורת החצוצרות.

אך בספרי דבי רב על הספרי במדבר שם כתב חידוש בדין מוקשה אחת שצריך לייצר ולבנות את שתי החצוצרות מוקשה אחת, ורק אח"כ לחלקן לשתיים, וכמדומני שדבר זה קשה לייצר.

אך כבר נחלקו הראשונים בענין חצוצרות לדורות, דעת הרמב"ם (הל' כלי המקדש פ"ג ה"ה) דחצוצרות דקרבנות אף לדורות צריכים להיות של כסף ומוקשה, וכ"כ בספר החינוך (שם) אף לגבי חצוצרות במלחמה, וכ"כ בטורי אבן (ר"ה כ"ו ע"ב), וכן הוא במנחת חינוך (מצוה שפ"ד). אך התוס' בעבו"ז (מ"ז ע"א) כתבו דרך חצוצרות של משה היו של כסף דוקא אבל לדורות אף של קרן כשרים.

ז. ובאגרות משה (או"ח ח"א סימן קס"ט) כתב חידוש גדול ליתן טעם שלא נהגו במצוה זו, דחצוצרות של המלחמה הן המה חצוצרות של המקדש שבהם תוקעים על הקרבנות, וכיון שחרב ביהמ"ק ובטלו הקרבנות בעונותינו, ואין תוקעין בחצוצרות על הקרבנות אין תוקעין אף במלחמה ובשעת צרה.

ובמנחת אשר (במדבר סימן כ"ג אות א' – ב') הבאתי את דברי האבן עזרא דכל ענין תקיעת החצוצרות במלחמה אינה אלא להזכיר הריצוי של הקרבנות וכפרתן, ויש בזה תוספת טעם ותבלין בדברי האגרות משה.

ח. ועוד ראיתי בשו"ת מהר"י אסאד (או"ח סימן קפ"ג) שפלפל באריכות עם בן גילו המהר"ם שיק בהלכה זו, והביא את מה שמצינו בספרי שאין מצוה זו נוהגת אלא במלחמת גוג ומגוג, אך כתב שאין זה עיקר להלכה, ועיי"ש באריכות דבריו.

מצות החצוצרות

ט. ועוד רגע אדברה מה שלמדתי חידוש מדברי הספורנו שכל עיקר התקיעה בחצוצרות משום כבוד מלכות הוא, ובפרשתנו כתב:

"עשה לך שתי חצוצרות כסף. בהיות הכונה עתה לנסוע להכניסם לארץ מיד צוה בחצוצרות לתרועת מלך גם בנסוע המשכן ובנסוע המקדש ובצאתם להלחם כאמרו וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות: והיו לך למקרא העדה. מפני שהיה מקרא העדה והנשיאים אל פתח אהל מועד לפני ה' רצה שתהיה קריאתה בחצוצרות לכבוד המלך".

ומובן לפי זה מה דכתיב במשה רבינו שאמר לבני ישראל לפני מותו (דברים ל"א כ"ח):

"הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם וכו'".

וכתב רש"י:

"הקהילו אלי - ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל, לפי שנאמר (במדבר י, ב) עשה לך, ולא השליט יהושע עליהם בחייו של משה. ואף בחייו נגנזופ קודם יום מותו, לקיים מה שנאמר (קהלת ח, ח) ואין שלטון ביום המות".

הרי שחצוצרות שעשה משה היה בהם לכבוד המלך, וביום מותו כבר לא היה ראוי להשתמש בהם, ואף יהושע לא היה ראוי להשתמש בהם טרם מת משה רבינו.

וכך יש ללמוד מהכתוב במדרש רבה (בהעלתך פרשה ט"ו סימן י"ג וכ"ה בתנחומא בהעלתך סימן ט')::

"אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה מלך עשיתך שנא' (דברים לג) ויהי בישורון מלך מה מלך כשהוא יוצא תוקעין לפניו אף אתה עשה לך שתי חצוצרות כסף כשתכניס את ישראל יהיו תוקעין בהם והן מתכנסין שנא' ותקעו בהן ונועדו אליך לכך עשה לך".

ועוד אמרו בתנחומא שם:

"א"ל הקדוש ברוך הוא למשה מלך עשיתך מה מלך שיוצא למלחמה תוקעין לפניו אף אתה כשאתה יוצא למלחמה יהיו תוקעין לפניך, מגין ממה שקראו בענין עשה לך שתי חצוצרות כסף".

מצות החצוצרות

הרי לך שחצוצרות דמשה שנועדו לתרועת המלחמה היו לכבוד מלכות, ואף שכך גם לדורות.

סוף דבר, כמה ספיקות וכמה תהיות יש בהלכה זו, ואין לנו אלא מנהג אבותינו שבידינו, ומלומדי מלחמה וצרה אנחנו, גולה אחר גולה, גולה וסורה שרידי חרב, ואעפ"כ מעולם לא נהגו בשעת צרה ומלחמה לתקוע בחצוצרות, וכל כה"ג אין לחדש מנהג שלא נהגו אבותינו קדושי קדם, שהתורה וההלכה היו נר לרגלם ואור לנתיבתם.

ולאחר חתימת הדברים ראיתי תשובה חשובה בשו"ת ציץ אליעזר (חלק י"א סימן ט"ז), ובגודל בקיאתו כדרכו נגע בהרבה נקודות שנתבארו בדברינו, וראיתי בדבריו כמה חידושים.

הסמ"ג שהשמיט לגמרי מצוה זו לתקוע בחצוצרות בשעת מלחמה, ובמעין החכמה פירש שיטתו שאין זו מצוה כלל אלא סגולה שכאשר נתקע ונריע בשעת מלחמה הקב"ה ישיענו מצרנו.

ועוד כתב שרבים טעו בכונת המגן אברהם כאילו תמה למה אין אנו נוהגין לתקוע בחצוצרות בזמנינו, ובאמת אין כונתו אלא לתמוה למה אין אנו נוהגין לתקוע בשופר בימי התעניות. דבאמת הסכימו רוב הראשונים וכן גם הבית יוסף דבימי התעניות אין תוקעין בחצוצרות כשיטת הרמב"ם אלא בשופרות בלבד, ועל זה תמה המגן אברהם למה אין אנו נוהגין לתקוע בשופרות בימי התעניות, עי"ש. ונראה כדבריו.

סוף דבר מנהג אבותינו בידינו לזעוק ולהתפלל ולהוריד כנחל דמעה על שבר בת עמי ולהאמין ולבטוח בישועת ה' בהרף עין שיגביר שונאינו תחתינו ויושיענו מכף כל אויב ואורב ומכל צרה וצוקה ויגאלנו גאולה שלימה במהרה בימינו אמן.

השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך

השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך

(הבטחון סגולה לפרנסה)

הנה ידוע שאמירת פרשת המן סגולה היא לפרנסה, וכבר כתב רבינו בחיי בפירושו עה"ת (שמות ט"ז ט"ז) "וקבלה ביד חכמים כי כל האומר פרשת המן בכל יום מובטח לו שלא יבא לעולם לידי חסרון מזונות".¹

אך ברור דיסוד סגולה זו, במדת הבטחון, דמפרשה זו עלינו ללמוד דאין השפע והפרנסה אלא מידו הגדולה הרחבה והמלאה ית"ש, וכשם שאבותינו במדבר לא אכלו אלא לחם מן השמים כן אין לנו אלא מה שהיושב במרומים משפיע לנו בטובו הגדול ברכות שמים מעל, וכשם שבמן כתיב "ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר" (שמות ט"ז י"ח), כך בפרנסתו של אדם, לא לחכמים לחם, ואין פרנסתו של אדם לפי טרחו וכוחו אלא כפי מה שנאצל לו מר"ה עד ר"ה בגזירת שמים, ואין עליו לעשות אלא השתדלות בדרך הטבע, אך ידוע שכל פרנסתו מידו הגדולה ית"ש.

וכך מפורש בשו"ע או"ח (סימן א' ס"ה) דראוי לומר פרשת המן בכל יום, אך כבר כתב שם הט"ז (ס"ק ד') וכ"ה במשנ"ב (סקי"ג) דאין הענין בעצם האמירה אלא בכונת הלב והתבוננות באמונה ובהשגחה, עי"ש.

וכפי מדת בטחונו של אדם השפע הנשפע עליו ומדת ההשתדלות הנדרשת ממנו.

חסידים מספרים על הצה"ק רבי זושא מאניפולי שפעם אחת ישבו הוא והחבריא קדישא ימים מספר בעבודת הקודש ולא בא אוכל לפיהם עד שהפצירו בו תלמידיו שיבקש מפלוני אלמוני העשיר שרגיל היה לפרנסם

¹ במשנה ברורה (סימן א' סקי"ג) כתב מקור להבטחה זו שכל האומר פרשת המן מובטח לו שלא יתמעטו מזונותיו מהירושלמי.

וכבר כתב כן הפרישה סימן א' ס"ק י"ד. ומקור הדברים מספר תשב"ץ קטן סימן רנ"ו.

אמנם בערוך השולחן אורח חיים (סימן א' סעיף כ"ד) כתב: "ואני לא מצאתי זה בירושלמי".

אולם ברבינו בחיי בפירושו עה"ת (שמות ט"ז ט"ז) כתב: "וקבלה ביד חכמים כי כל האומר פרשת המן בכל יום מובטח לו שלא יבא לעולם לידי חסרון מזונות".

השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך

ולכלכלם שיחוס על נפש רעבה ויתן מלחמו לדל. הצדיק ניגש לפתח ביתו של פלוני ונגע בידית הדלת וחזר לבית המדרש. לתמיהת תלמידיו ענה שלפי דעתו יצא בכך ידי חובת ההשתדלות אף שאפילו לא הקיש בדלת ולא ידע פלוני כלל שהצדיק עמד מאחורי דלתו. לאחר כמה דקות נכנס פלוני אלמוני לבית המדרש וכל טוב הארץ בידו, וראו החסידים בעליל דלפי מעלתו הנשגבה של הצדיק די היה לו בהשתדלות מועטת זו.

וראה זה פלא בדברי רבינו הגר"א, דהנה בנדה (ע' ע"ב):

"שאלו אנשי אלכסנדריא של מצרים את רבי יהושע בן חנניה מה יעשה אדם ויתעשר... אמר ר"י ב"ח ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה ויבקש ממי שהעושר שלו".

ובהגהות הגר"א שם מחק מש"כ "ירבה בסחורה". וכוונתו ברורה דאין ענין כלל להרבות בסחורה, כי ריבוי ההשתדלות אין בה סימן ברכה. ואף שודאי צריך האדם להשתדל בדרך הטבע ואין סומכין על הנס, מ"מ אין תועלת בריבוי ההשתדלות, ומשו"כ אי"צ להרבות בסחורה אלא לישא וליתן באמונה.

וכך אכן משמע מדברי המאירי שם דלא גרס "ירבה בסחורה", וז"ל:

"לעולם ישתדל אדם להשלים עצמו בתורה ובחכמה ואף על פי שכתוב יהיב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה וכתוב כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה יבקש רחמים על עצמו שיזכה ללמוד ואף הוא ישתדל בכך וכיצד הוא עושה ירבה בישיבה וימעט בסחורה ואם לבו נוטה לעושר אף על פי שהצלחה מתת אלהים היא וכדכתוב לי הכסף ולי הזהב וצריך שיבקש רחמים על עצמו לזכות בכך מ"מ יהא אף הוא משתדל בכך ומהו עיקר ההשתדלות בזה שיהא נושא ונותן באמונה ולא סוף דבר לישראל אלא לכל אדם סתם אמרו ישא ויתן באמונה וכמו שאמרו במסכת יום טוב ט"ו ב' הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהם אדר".

ומפורש בדבריו דלא גרס "ירבה בסחורה".

וכך בכל ענין וענין ולא רק בפרנסת האדם, עיקר הצלחה בתפילה

השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך

ובבטחון תלוי אלא שעל האדם גם להשתדל השתדלות טבעית למלאות צרכיו בעולם הזה.

הנועם אלימלך בפרשת בהר הביא בשם אחיו הגדול הרה"ק רבי זושא זצ"ל עה"פ "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית... וציויתי את ברכתי לכם" וכו' (ויקרא כ"ה כ' - כ"א) דכל עוד לא ישאלו כלל 'מה נאכל' יתברכו מברכות שמים בשפע אין קץ מכח מדת הבטחון ויהיה אוכל קמעא ומתברך במעיו ולא יצטרכו לטרחת הקצירה והאיסוף וכדו', אבל אם יהיו מקטני אמנה וידאגו ויאמרו "מה נאכל בשנה השביעית" ובכך ינעלו שערי שמים ויתמעטו אוצרות השפע, אעפ"כ "וציויתי את ברכתי"... הקב"ה ברחמיו וחסדיו ישפיע ברכה מחודשת אבל אז יצטרכו לטרוח בעבודה רבה, והדברים נפלאים.

בספר תורת אבות כתב בשם הצדיק מלכוביץ שהר"ר זושא שמע פירוש זה מאליהו הנביא, אך כבר אמרו חז"ל דחכם עדיף מנביא וכבר מצינו כעין פירוש נפלא זה בדברי אחד הראשונים, בספורנו שם וז"ל:

"ואכלתם לשובע, שיהיו הפירות רבי המזון כענין שהיה בעומר (היינו המן) שהיה מספיק לגדול כמו לקטן כאמרם אוכל קמעא ומתברך במעיו... וכי תאמרו מה נאכל, כאשר יסופק זה אצלכם ולא תבטחו שיהיה המעט מספיק באיכותו, וציויתי את ברכתי... ועשת את תבואתה, בענין שישבע העין מראות ותראו שיספיק הכמות" עי"ש.

ובחומש היכל הברכה להרה"ק מקמארנא פירש בדרך זה את הכתוב בתהלים (ע"ח י"ז – כ"ד):

"ויוסיפו עוד לחטא לו למרות עליון בציה וינסו אל בלבבם לשאל אכל לנפשם וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו. לכן שמע ה' ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל כי לא האמינו באלהים ולא בטחו בישועתו. ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו".

השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך

מאחר ששאלו "היוכל אל לערך שלחן במדבר", היה צורך בשפע מיוחד "ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו". ודפח"ח.

ובספר כתונת פסים לבעל התולדות יעקב יוסף (פרשת שמיני) הביא בשם הרמב"ם דאילו היינו שלמים בבטחוננו בהקב"ה היינו זוכים אף בזמן הזה למן מן השמים, אמנם לא ידענו איה מקום כבודם בדברי הרמב"ם, מ"מ מקור מקומם טהור בגודל כח הביטחון.

ודברי התולדות משלימים זה את זה ובספרו תולדות יעקב יוסף (בפרשת מקץ) הביא בשם מרנא הבעש"ט בביאור הפסוק "הבוטח בה' חסד יסובבנו" (תהלים ל"ב י') שאדם הבוטח בה' בטחון מושלם מלאכי מעלה שומרים עליו בכל צעד ושעל וכל המזיקים שבעולם אינם יכולים להזיקו.

ועיין בכתר שם טוב מהבעש"ט "מי שיש לו מדת הבטחון בהי"ת באמת אפילו אם נגזר עליו ח"ו כמה גזירות רעות אי אפשר למדת הדין לשלוט עליו, והוא בדוק, ובאמת דבר זה מבואר בכתוב (תהלים קכ"א א') שיר המעלות הבוטחים בה' כהר ציון לא ימוט לעולם ישב".

מדת הבטחון היא הסגולה הגדולה לפרנסה, והלא כתיב "השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך".

ואפשר שכוונתו בכתונת פסים למש"כ הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל:

"ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני יי לשרתו ולעובדו לדעה את יי והלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה יי חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללויים, הרי דוד עליו השלום אומר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי".

השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך

אמנם אין דברי הרמב"ם מכוונים דוקא למדת הבטחון אלא לשלימות העבודה והדביקות הכללית, וצ"ע.

אך באמת יש לדברים בית אב בדברי חז"ל.

"ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת, איני יודע של מה היא אם של כסף היתה או של ברזל או של עופרת או של נחשת או של בדיל ת"ל צנצנת לא אמרתי אלא דבר שהוא מציץ מחברו אי אתה מוצא אלא כלי חרס: ותן שמה מלא העומר מן והנח אותו לפני ה' למשמרת לדרוטיכם רבי יהושע אומר לאבות רבי אלעזר המודעי אומר לדורות רבי אליעזר אומר לימות ירמיה הנביא שבשעה שאמר ירמיה לישראל מפני מה אין אתם עוסקין בתורה אמרו לו במה נתפרנס באותה שעה הוציא להם צלוחית של מן ואמר להם הדור אתם ראו דבר ה' וגו' (ירמיה ב' ל"א) אבותיכם שהיו עוסקין בתורה ראו במה נתפרנסו אף אתם אם תעסקו בתורה הקדוש ברוך הוא יפרנסכם מזה" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויסע פרשה ה').

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

